

A RAJK-PER



7/1 ISMÉTLŐ KÉRDÉSEK

Feladatkártyák

1.

Mi tudtok a Jaltai szerződésről?
Milyen következményei lettek a világháborút követően?

2.

Mely országok kerültek a II. világháborút követően szovjet fennhatóság alá?

3.

Miért nevezik 1948-at a fordulat évének? Mi minden történt ekkor?

4.

Mi jelent a hidegháború kifejezés?
Hogyan hatott a hidegháború korszaka az ország életére?

5.

Mit tudtok a „kékcédulás” választásról? Mi lett a következménye?

6.

Hogyan alakult ki az MDP? Ki volt a vezetője?
Mi jellemezte e párt tevékenységét?

7/2A A KONCEPCIÓS PEREK ÁLTALÁNOS JELLEMZŐI

Szemelvények

1.

A koncepciós per olyan nyilvános per, amelyben az igazságszolgáltatás – általában politikai nyomásra – eleve eldöntötte a vádlott bűnösségét. Az ilyen pereket általában diktatúrákban rendezik meg, jelentős nyilvánossággal, céljuk pedig az elrettentés és a megfélemlítés. Az ilyen pereknek a kitervelőik azért biztosítanak előre tervezetten irányított tömegnyilvánosságot, mert az ilyen perek általában nem a vádlott, hanem bizonyos politikai vagy kisebbségi csoportok ellen irányulnak.

Egy ÁVH-s tiszt a következőképp foglalta össze a koncepciós eljárások lényegét: „A koncepció alatt értettük, hogy az őrizetes által önként elismert valamilyen gyanús, de a valóságnak megfelelő tényadathoz olyan adatokat fűztünk, amelyek esetleg megfelelnek a valóságnak, de annak bizonyítására semmiféle eszköz nem állott rendelkezésünkre. Így aztán az őrizetessel azt elismertettük, és mint bizonyítékot mutattuk be az eljárás során, mintha megtörtént volna.” Tomka Ferenc: *Halálra szántak, mégis élünk!* Budapest, 2005, 51. o.

2.

„Valóságos bűnözőket elfogni, leleplezni, bíróság elé állítani, elítélni nem nagy kunszt: minden normálisan működő demokratikus államhatalom képes erre. Embereket hihetetlen vallomásra kényszeríteni, rávenni őket arra, hogy saját megsemmisítésük érdekében együttműködjenek a bírósággal, a bíróságokat arra utasítani, hogy nyilvánvalóan ártatlan embereket ítéljen el, és elérni azt, hogy még a hitetlenek is úgy viselkedjenek, mintha meg lennének győződve az elítéltek bűnösségéről – ez az igazi teljesítmény”. Rév István

3.

A beismerő vallomások a legtöbb esetben egyértelműen és felismerhető módon fabrikáltak voltak, még a laikus szemlélő számára is nyilvánvaló ellentmondásokat tartalmaztak. Nemcsak a rendszer ellenfelei, nemcsak a sokat tudó hitetlenek és cinikusok, de még a hívők legnagyobb része sem hitte el azt, amit hallott.

A koncepciós perek esetében a hatóságokat nem zavarta a vallomás hiteltelensége. A hatalom, a bíróság nem abban volt érdekelt, hogy megbízható leírását kapja annak, ami valóban történt, hanem abban, hogy a vádlott saját szavaival adja beleegyezését, támogatását a konstruált tényálláshoz. A hatalom embereinek a vádlott együttműködésére volt szükségük nemcsak a kihallgatás alatt, hanem a tárgyaláson is.

7/2B A KONCEPCIÓS PEREK ÁLTALÁNOS JELLEMZŐI

Szemelvények

4.

A kihallgatási fázisban a minimális cél az volt, hogy a vádlott aláírásával hitelesítse a vallomást. Ám a kihallgató, a forgatókönyvíró ennél jobban támaszkodott a vádlottra. A szöveggönyv bizonyos elemei a gyanúsított közlésein, azoknak kifordításán alapultak, és olyan szöveget kellett előállítani, amelynek felmondásához a vádlottat fel lehetett használni. A tárgyaláson semmi más nem bizonyíthatta a vád állításait, mint a tanúk terhelő vallomása. A vád a vallomáson nyugodott, a vádlottnak magának kellett bizonyítania bűnösségét, s a beismerő vallomás adta a cselekmény igazságtartalmát. A beismerő vallomás a tárgyaláson: a bíróság erejével szemben összeroppanó, bűnét elismerő vádlott az ellenség megsemmisülését példázta.

5.

„Úgy hangzott az egész, mint holmi másodrangú detektívtörténet... Arról akartak meggyőzni, hogy Rajk 1933 óta horthysta besúgó volt, a felszabadulás óta amerikai ügynök, az utolsó két esztendőben pedig Tito kémje (...)” Ezt a hazugságot akkor sem fogja senki elhinni, ha maga Rajk is bevallja. Nagyobb kárt nem is lehetne okozni a rendszernek. Sok-sok barátjukat el fogják veszíteni. Miért nem avval vádolják, amit valóban tett, és miért nem engedik, hogy védekezzen? (Károlyi Mihály)

6.

Szeptember 17-én érkeztem meg Párizsba, aznap, amikor Budapesten elkezdődött a Rajk-per. (...) Csupán néhány tényt emlétek itt annak bizonyítására, milyen kevéssé törődtek azzal, hogy a pert meggyőzővé tegyék.

Előbb került sor a letartóztatásokra, és csak utólag agyalták ki a vádakát. Összesküvést nem sikerült felderíteni, az államügyész semmiféle bizonyítékkal nem rendelkezett. A vádlottaknak maguknak kellett saját bűnösségüket bizonyítaniuk. A vád tanúi kivétel nélkül rendőrügynökök vagy a börtönből kihozott náci kémek és besúgók voltak. A védelemnek nem voltak tanúi (...). (Károlyi Mihály)

7/3 A KONCEPCIÓS PEREK ÁLTALÁNOS JELLEMZŐI*Feladatkártyák***A**

Milyen céllal rendezik meg a koncepciós pereket?

B

Milyen szerepet kap az ilyen perben a vádlott?

C

Miért voltak alkalmasak a kiválasztott tanúk a szerepük eljátszására?

D

A Rajk-peret a rádió egyenes adásban közvetítette. Vajon miért ragaszkodott a hatalom a közönség jelenlétéhez és a helyszíni rádióközvetítéshez?

E

Miért van kisebb esélye a koncepciós pereknek a demokratikusan működő társadalmakban, mint a diktatúrákban?

F

Értelmezzétek a következő mondatot:

„A klasszikus szocializmus bírósága nem jogi, hanem politikai gépezet: a vádlott nem a jog uralmával, hanem a jog feletti uralommal áll szemben a tárgyalóteremben.” Rév István

7/4A A RAJK-PER TÖRTÉNETE

Eseménykártyák

1. Az ÁVO-n már 1946 körül adatokat gyűjtöttek Szőnyi Tiborra és svájci csoportjára, majd figyelni kezdték az Angliából hazatérteket, utoljára, a *Titó*val történt szakítás után, a spanyol polgárháború önkéntesei váltak gyanússá.
.....
2. 1949. február elején egy ügynöki jelentés érkezett a katonai hírszerzéshez, amely politikailag jelentős információt tartalmazott. A kiélezett nemzetközi helyzetben e jelentés miatt kezdődött meg Szőnyi Tibor telefonjának lehallgatása, s határozták el végül letartóztatását.
.....
3. 1949 május 17. és 30. között 14-15 előállításra került sor a Szőnyi–Field ügyben. Aki nem ismerte be azonnal az előre összeállított vádakat, kegyetlenül megverték, és minden lehetséges módon igyekeztek megtörni. Május 23-án kezdték a letartóztatottakat Rajkkal fenntartott „kémkapcsolatukra” kihallgatni.
.....
4. Május 29-én Prágában közzétették a döntést Rajk letartóztatásáról. A döntés hírét Farkas Mihály és Péter Gábor vitték el Rákosi Mátyásnak.
.....
5. Május 30-án késő este Rajkot késő este az ÁVH Eötvös úti titkos villájába vitték, feleségét öthónapos csecsemőjével egyelőre háziőrizetben tartották. A Központi Vezetőség másnapai ülésén még nem közzétették a letartóztatottak nevét.
.....
6. Május 31-ére hívták össze a Központi Vezetőség ülését, de azon még *nem* számoltak be Rajk és társai sorsáról.
.....
7. Május 31-étől június 7-ig Rajkot pszichikai eszközökkel próbálták megtörni. Január 7-én Farkas Mihály kegyetlenül megvereti, de a kívánt vallomást nem tudja belőle kicsikarni.
.....

7/4B A RAJK-PER TÖRTÉNETE

Eseménykártyák

8. Június 11-én Kádár János ismertette a Központi Vezetőség előtt a „kémbanda” tevékenységét. Rajk vallomásaiból csupán néhány célirányosan összeállított mondatot idézve úgy állította be, mintha Rajk elismerte volna, hogy idegen hatalom, „az ellenség” ügynöke.
-

9. Június 16-án Rákosi Mátyás közzé tette a határozatot Rajk bűnösségéről. Június 17-én Kádár beszél a BM aktívaértekezletén a Rajk-ügyről, más vezető körökben is számos hasonló aktívaülést tartottak – noha a fővádlott még nem ismerte be a vádakát, s azokra tárgyi bizonyítékok sem voltak.
-

10. Június 20. után az MGB átvette a Rajk-per irányítását. A fővádlottak kihallgatását ezentúl szovjet–magyar vizsgálópárosok végezték Belkin altábornagy felügyelete alatt.
-

11. Júliusban keletkezett a koncepció új és teljesen légből kapott fejezete: a katonai puccs, mellyel Tito Rajkék révén elszakítja Magyarországot a szocialista tábortól.
-

12. Augusztusban elkészült a vádirat, melyet Péter Gábor szerint maga Rákosi állított össze és hagyatott jóvá Sztálinnal.
-

13. Szeptember 6-án *Alapy Gyula* ügyész aláírta a vádiratot, mely meghatározta a vádlottak végleges körét is – ebben az utolsó napokig történtek változások –, valamint a nyilvános tárgyaláson fellépő tanúk listáját.
-

14. Szeptember 15-én kezdődött a tárgyalás dr. *Jankó Péter* elnökletével – a bíróság négy tagja laikus népbíró volt. A védőket Péter Gábor választotta ki és preparálta, átnézte előre leíratott beszédeiket. Jankót és Alapyt Rákosi lakására hívta, ott beszélte meg velük feladataikat.
-

15. Rajkot, Szőnyit és Szalait 1949. október 15-én végezték ki.

7/5A KI KICSODA?

A Rajk-ügy főbb szereplői

Farkas Mihály (Abaújszántó, 1904. július 18. – Budapest, 1965. december 6.) kommunista politikus. Az 1930-as évektől Kassán és Prágában volt kommunista pártmunkás. Részt vett a spanyol polgárháború harcaiban, majd a Szovjetunióba került. A második világháború idején propagandatevékenységet fejtett ki. 1944 végén tért vissza Magyarországra, majd 1945 májusától tagja volt a Magyar Kommunista Párt (MKP) Központi Vezetőségének (KV), Politikai Bizottságának (PB) és titkárságának. 1945-ben belügyi államtitkár lett. 1946-ban főtitkár-helyettesé választották, és az MKP Szervező Bizottságát vezette. 1948. szeptember 9-étől 1953. július 2-áig honvédelmi miniszterként tevékenykedett. A Rákosi-rendszer idején elkövetett törvénytörő cselekedetek egyik irányítója volt. Ezért 1956-ban kizárták a pártból, majd elítélték. 1961-ben szabadult; ezután budapesti kiadóvállalati lektorként dolgozott.

Field, Noel Haviland a Harvardon végezve az 1930-as évek baloldali értelmiségének jellegzetes képviselőjévé vált, kommunista lett. Egy német emigráns házaspár beszervezte szovjet hírszerzőnek. 1938-as moszkvai látogatása során titokban felvették a kommunista pártba. Field kezdte a talajt Svájcban forrónak találni, amerikai útlevele lassan lejárt: a kiutasítás veszélye fenyegette, ezért áttelepült Kelet-Európába. 1949 januárjában beindult Budapesten a Field elleni akció. Az első kihallgatások alkalmával Noel H. Field kommunistának vallotta magát, és hallani sem akart arról – amivel gyanúsították –, hogy ő az amerikai titkosszolgálat beszervezett ügynöke. Fizikai és lelki kényszer hatására, valamint kihallgatóinak rábeszélésére hamis vallomást tett saját „ellenséges tevékenységére”, továbbá Szőnyi Tibor és a svájci csoport tagjainak az amerikai titkosszolgálat részére folytatott kémtevékenységére vonatkozóan. Később rendre visszavonta kikényszerített vallomásait. Az amerikai szuperkém szelleme 1949 szeptemberében ott lebegett a Magdolna utcai Vasas-székház nagytermében, amikor a Fővárosi Népbíróság Rajk László és társai bűnügyét tárgyalta, de testi valójában egyszer sem jelent meg a tárgyaláson, ahogy a mellékperekben sem, holott azok már a nyilvánosság teljes kizárásával zajlottak. Letartóztatásának pusztá ténye is a legszigorúbb államtitoknak számított. Noel Fieldet Budapesten 1954. november 17-én helyezték szabadlábra.

Gerő Ernő (Terbegec 1898. július 8. – Budapest 1980. március 12.): politikus. 1945 után fontos szerepet játszott a kommunista párt magyarországi hatalomátvételének megszervezésében. 1945 és 1949 között közlekedésügyi miniszter, 1948–1949 között pénzügyminiszter, majd államminiszter. 1952 és 1954 között miniszterelnök-helyettes volt. 1954 és 1956 között az MDP Központi Vezetősége Gazdaságpolitikai Bizottságának elnöke volt, és ebben a minőségében azon fáradozott, hogy visszafordítsa a Nagy Imre által első miniszterelnöksége alatt hozott intézkedéseket. Rákosi lemondása után 1956 júliusától Gerő volt a Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetősége első titkára, mint a keményvonalasok Rákosi után legerősebb vezetője.

Justus Pál (Pécs, 1905. ápr. 7. – Temesvár, 1965. dec. 28.): társadalomtudományi író, költő, műfordító. Bolognában és Párizsban végezte bölcsészeti tanulmányait 1924–1927-ben. 1944-ig Budapesten bank-, illetve magántisztviselő volt. 1944-ben Borba deportálták. 1945 után az SZDP központi vezetőségének tagja, agitációs és propagandaosztályának vezető-

je, a Szocializmus c. lap szerkesztője, majd országgyűlési képviselő. 1949-ben koholt vádak alapján bebörtönözték. 1955 végén szabadult, akkor rehabilitálták.

Kádár János az MDP Központi Vezetőségének újabb, 1949. szeptember 3-i ülésén személyesen is tevőleges szerepet vállalt abban, hogy Rajk a ráosztott szerepet vállalja –, már a korrigált koncepcióhoz igazított vádakot kiemelve tájékoztatta a testületet a per előkészítésének „újabb eredményeiről”. Ennek lényege szerint Rajk és vádlott társai „az imperializmus szekértolójává szegődött” Titóval szövetkezve kívánták megdönteni Magyarországon a „demokratikus államrendet”. Ezt a változatot nyújtotta be három nappal később a budapesti államügyészség vádiratként a népbíróságnak. S a bírósági színjáték nyomán ezen „bizonyítékra” hivatkozva zárta ki Jugoszláviát a KOMINFORM-ból 1949 novemberében Galyatetőn fogalmazott határozata.

Péter Gábor (1906–1993) szabómunkásként dolgozott, majd az 1920-as évek végén bekapcsolódott a munkásmozgalomba. 1931-től a kommunista párt tagja. Részt vett a magyarországi Vörös Segély tevékenységében és a szakszervezeti ellenzék munkájában. 1943-ban tagja lett a Békepárt vezetőségének. 1945 januárjától a Magyar Államrendőrség Budapesti Főkapitánysága Politikai Rendészeti Osztályának, majd az ÁVO-nak, illetve ÁVH-nak a vezetője. Kiemelkedő szerepe volt a koncepciók per előkészítésében, a törvénysértő eljárások végrehajtásában. 1952-ben leváltották tisztségéből és kizárták a pártból. 1953. január 3-án letartóztatták, a Katonai Felsőbíróság 1954-ben életfogytiglani, majd új eljárásban a Legfelsőbb Bíróság Katonai Tanácsa 1957-ben 14 év börtönbüntetésre ítélte. 1959 januárjában egyéni kegyelemmel szabadult. Nyugdíjazásáig könyvtárosként dolgozott.

Rajk László (Székelyudvarhely, 1909 – Budapest, 1949) Kommunista politikus, miniszter. 1930-tól az illegális KMP (Kommunisták Magyarországi Pártja) tagja. Többször is letartóztatták, és eltiltották egyetemi tanulmányaitól is, így hosszú időn keresztül építőmunkásként dolgozott.

1937-ben Spanyolországba ment, és bekapcsolódott a polgárháborús harcokba. A köztársaság bukása után Franciaországba internálták. 1941-ben hazatért, de itthon újra letartóztatták, 1944-ben szabadult. Ekkor a KMP KB titkára, a Magyar Front egyik vezetője lett. 1944 végén a nyilasok Németországba hurcolták, 1945 májusában tért haza.

Hazatérése után a KMP KV és PB tagja, országgyűlési képviselő lett. Az erősödő kommunista párt egyik jellegadó alakja volt. 1946-tól 1948-ig belügyminiszter – az ő nevéhez fűződik az ún. „kékcédulás” választások megszervezése és levezénylése. A párton belüli moszkovita csoport erősödésével pozíciója gyengült. 1948 végétől 1949 májusáig külügyminiszterként tevékenykedett.

Rákosi a Jugoszláviát kiátkozó Kominform-nyilatkozat után nagyszabású magyarországi kémper megrendezését határozta el, főszereplőnek Rajkot szemelte ki. Felhasználva Rajk korábbi jó kapcsolatát a jugoszláv államvezetéssel, az első nagy koncepciók per összekapcsolták a Jugoszlávia elleni háborús hisztéria felkeltésével. Rajkot kémkedéssel, a Horthy-kori titkosrendőrséggel való együttműködéssel vádolták. Rajk először mindent tagadott, ám később vezetőtársai (elsősorban Farkas Mihály és Kádár János) győzködésére elvállalta az „imperialista jugoszláv kém” szerepét abban a hitben, hogy a kirovársra kerülő ítéletet úgysem hajtják majd végre.

1949 májusában letartóztatták, a rádión közvetített beismerő vallomást követően azonban 14 másik vádlottal együtt halálra ítélték, és 1949. október 15-én kivégezték.

1955-ben rehabilitálták, 1956. október 6-án pedig ünnepélyes keretek között újratemették.

7/5B KI KICSODA?

A Rajk-ügy főbb szereplői

Rákosi Mátyást (1892–1971) „Sztálin legjobb magyar tanítványának” tartották. Rövid uralma alatt Sztálinéhoz hasonló személyi kultuszt épített ki. Az 1919-es tanácsköztársaság idején népbiztos volt, annak bukása után emigráció és a Kominternben végzett munka következett. 1925-ben Budapesten elfogták, látványos perben elítélték, s 15 évet töltött börtönben. 1940-ben távozatott a Szovjetunióba, ahol átvette a magyar párt vezetését. 1945 és 1956 között az MKP, majd MDP főtitkára, 1952–53-ban rövid ideig miniszterelnök is volt. 1956 nyári leváltása után haláláig a Szu.-ban élt. A több nyelven beszélő, éles eszű Rákosi az 1945 utáni koalíciós küzdelmekben kitűnő taktikusnak mutatkozott, és semmilyen eszköztől nem riadt vissza, hogy a hatalmat megszerezze és megtartsa. Tudta, hogy hatalma Moszkva akaratától függ, ezért teljesítette, sőt túlteljesítette a szovjet elvárásokat.

Szász Béla 1910-ben született Szombathelyen. A közgazdaságtudományi egyetemen megkezdett tanulmányait a budapesti bölcsészkaron folytatta magyar–francia–művészettörténet szakon. 1930-ban a Sorbonne-on tanult ösztöndíjasként. Bekapcsolódott az illegális kommunista mozgalomba, tagja lett a KMP-nek, a *Virradat* és a *Kortárs* című lapoknál dolgozott. 1932-ben háromhavi börtönbüntetésre ítélték. 1937–1939 között Párizsban volt filmes (Renoir asszisztense), majd Argentínában újságíró, fényképész. 1946-ban hazatért, a *Képes Hét*, illetve a *Jövendő* szerkesztője. 1948–1949-ben a Külügyminisztérium munkatársa, majd a Földművelésügyi Minisztérium sajtótitkára. 1949-ben letartóztatták, a kínzások ellenére sem tört meg, sem magára, sem vádlott-társaira nem tett terhelő vallomást a Rajk-perben. Tíz év börtönbüntetésre ítélték, 1954-ben szabadult. 1957-ben Angliába emigrált. 1961-ig az *Irodalmi Újság* szerkesztője, 1959–1963 között a brüsszeli *Szemle* kiadója. 1965-től a BBC munkatársa. *Minden kényszer nélkül* című könyvét több nyelvre is lefordították.

Szőnyi Tibor (Budapest, 1903. dec. 31. – Budapest, 1949. okt. 15.): orvos, országgyűlési képviselő. Egyetemi éve alatt Bécsben kapcsolatba került a magyar emigrációval és csatlakozott a munkásmozgalomhoz. Magyarországra visszatérve összeköttetést talált a KMP-vel, amelynek 1930-ban tagja lett. Később a párt utasítására külföldre költözött. Életének jelentős részét emigrációban töltötte, Ausztriában, Csehszlovákiában és Svájcban, ahol politikai és tudományos munkát végzett. A zürichi egyetem ideggyógyászati klinikájának tudományos munkatársa volt. 1945 után tért haza. Az Magyar Kommunista Párt szervezési osztályának helyettes vezetője, a Központi Vezetőség tagja, majd a káderosztály vezetője lett. 1947-ben országgyűlési képviselő. 1949-ben koholt vádak alapján letartóztatták és kivégezték. Rehabilitálása után hamvait 1956. okt. 6-án helyezték el a kerepesi temetőben.

Sztálin, Jozsif Viszarionovics (1879–1953) (Eredetileg Dzsugasvili.) Grúz származású szovjet diktátor, generalisszimusz. Fiatalon bekapcsolódott a munkásmozgalomba, 1899-ben ezért kizárták a papi szemináriumból. 1901-től kezdve csak forradalmi tevékenységgel foglalkozott, többször bebörtönözték, ill. száműzték. Több álneve is volt, a Koba fedőnevet 1913-tól Sztálinra cserélte. 1917-ben részt vett az októberi forradalomban. 1922-ben, Lenin halála után az SZKP KB főtitkára, mely tisztséget haláláig betöltötte. Ezután fokozatosan egyre keményebb diktatúrát vezetett be. Sokszor mondvacsinált okokra hivatkozva számolt le valódi vagy vélt ellenfeleivel. A terrorhullám 1937–38-ban érte el csúcspontját. Ekkor többek között valósággal lefejezte a szovjet tisztikart 1939-ben megneemtámadási egyezményt kötött Németországgal, és megállapodott Hitlerrel Lengyelország felosztá-

sáról, melyet a németek invázióját követően ő is megtámadott. Ezután háborút kezdett Finnországgal, a remélt gyors győzelem helyett véres csatákat kellett szervezetlen seregének vívnia. Az 1942-es német támadástól 1945-ig az Állami Honvédelmi Bizottság elnöke, honvédelmi népbiztos, a Szovjetunió fegyveres erőinek főparancsnoka. Tábormokaitól feltétlen engedelmséget követelt. A hadműveletek tervezésében nem játszott döntő szerepet, de az alternatívák közül legtöbbször ő választott. Diplomáciai tehetségének is köszönhető, hogy a Szovjetunió kiterjeszthette befolyását Kelet-Európában. A háború után egyre növelte hatalmát, újabb és újabb bűnökkel, a terror fokozott alkalmazásával igyekezvén azt megszilárdítani.

www.bibl.u-szeged.hu/bibl/mil/ww2/who/sztalin.html - 8k

Tito, Josip Broz a jugoszláviai kommunista mozgalom, illetve a második világháború alatti németellenes jugoszláv felszabadító harc vezetője a térségben legkorábban, már 1945 folyamán kiépítette a kommunista dominanciájú politikai rendszerét. Azt azonban nem volt hajlandó maradéktalanul alárendelni Moszkva befolyásának. Ezért Sztálin, a nemzetközi kommunista mozgalom ismételt egyközpontú irányítása céljából 1947-ben életre hívott KOMINFORM-ba társult pártokkal egy évvel később, 1948 nyarán Titót ellenségnek minősítette. Ebből a megfontolásból kiindulva, a – korabeli elnevezéssel – „Rajk-banda” elleni vádak megkonstruálása leginkább azt szolgálta, hogy a Titóval szemben egy évvel korábban deklarált „ellenség” minősítést legalább utólag kísérelje meg úgymond bizonyítani.

7/6A A KONCEPCIÓ FORMÁLÓDÁSA

Az amerikai kémkapcsolat

Gyanús lett mindenki, aki a háború alatt Nyugaton élt – az antifasiszta ellenállási mozgalmak résztvevői, még a régi kommunisták is, sőt azok leginkább, noha 1945 után közülük számosan kerültek fontos állásba. Az ÁVO-n már 1946 körül adatokat gyűjtöttek Szőnyi Tiborra és svájci csoportjára, majd figyelni kezdték az Angliából hazatérteket, utoljára, a Titóval történt szakítás után, a spanyol polgárháború önkéntesei váltak gyanússá.

Mikor 1949. január 30-án az ÁVH engedélyt kapott Szőnyi és helyettese telefonjának lehallgatására, a kezdeményező *Farkas Mihály* – szovjet mintára – még amerikai irányítás alatt álló, emigráns „kozmozopolita” értelmiségiekből álló kémcsoportot akart produkálni. Ekkor még fel sem merült a nyomozás céljai között, hogy Rajk ilyen kémcsoportozhoz tarthatna. Minden jel arra mutat, hogy kezdetben a szovjet tanácsadók is az ilyen elképzeléseket támogatták.

A katonapolitikai osztály svájci ügynökének jelentései szerint Szőnyi Tibor és emigráns kommunista csoportja 1944-ben, Noel Field közvetítésével, kapcsolatban állt *Allen Dulles*-szel¹, az OSS² európai részlegének vezetőjével. Szőnyi tudta, kicsoda Dulles, és Dulles tudta, kicsoda Field – együttműködésük 1944-ben éppoly természetes volt, mint az, hogy a hidegháború éveiben Field jobbnak látta nem hazatérni Amerikába.

Field az új népi demokráciák valamelyikében szeretett volna letelepedni – ami persze még gyanúsabbá tette. Ezért kereste fel régi ismerőseit Kelet-Berlinben, Prágában, Varsóban, majd ismét visszatért Prágába, remélve, hogy valahol csak meghálálják önzetlen segítségét. Így is történt. Farkas elintézte, hogy megrendezzék Field elrablását; május 11-én Szűcs Ernő kommandója, a prágai kollegákkal együttműködve és az MGB tudtával, szállodája elől hurcolta el Fieldet. A Field-ügyet felderítő katpol-t sem az előkészítésbe, sem a végrehajtásba nem vonták be.

Field először a valóságnak megfelelően adta elő az 1944-es történetet, de hamarosan megértették vele, hogy mire van szükség. Május 17-én „beismerte”: Szőnyi az ő közvetítésével az OSS ügynöke lett és itthon az volt a dolga, hogy OSS ügynököket helyezzen el a párt- és államapparátusban. A kikényszerített vallomás kézhezvétele után az ÁVH azonnal, mindenféle ellenőrzés vagy előkészítés nélkül, letartóztatta Szőnyit és Szalait³, ami világosan bizonyítja, hogy az elhatározás előbb született meg, mint Field rég várt „beismerése”.

Kérdések és feladatok

1. Mi lehet a külpolitikai magyarázata annak, hogy a koncepció per első változata egy amerikai kémper lett volna?
2. Nézzétek meg, hogy a Rajk-per eseménytörténetén belül melyik időszakban tűnt használható elképzelésnek ez a fajta koncepció?
3. Nézzétek meg a *Ki kicsoda?* című lapon, hogy vajon miért volt Szőnyi Tibor alkalmas egy ilyen gyanúsításra?
4. Milyen szerep jutott végül Noel Fieldnek a Rajk-perben?
5. Mi történt a per során Szőnyi Tiborral?

1 Az OSS vezetője, majd a CIA igazgatója. CIA – Central Intelligence Agency az Amerikai Egyesült Államok szövetségi hírszerzési ügynöksége.

2 OSS (Office of Strategic Services) második világháborús hírszerzési szervezet, a CIA elődje.

3 Szalai András Szőnyi Tibor helyettese

7/6B A KONCEPCIÓ FORMÁLÓDÁSA

Az ÁVH vádja: Rajk a Horthy-korszak rendőrügynöke

Letartóztatása pillanatában még a döntéshozók előtt sem világos, hogy mivel is vádolják Rajkot; de hát nem ez a lényeg, hanem a budapesti kirakatper fővádlottjának kijelölése.

A leggyengébb az amerikai kémkapcsolat vádja – erre nem volt semmi konkrétum, csak Field és Szőnyi vallomása, melyeket továbbfejlesztettek azzal, hogy Dulles üzenetét Szász Béla hozta Szőnyinek. Ez azért volt fontos, hogy Rajk és a svájciak ügyét össze lehessen kapcsolni.

A másik fő vádpont: elismertetni Rajkkal, hogy Péter és Szűcs⁴ korábbi jelentései a pártnak Rajk ÁVH-ellenességéről, munkáskáder-ellenességéről, az „intellektuelek és kártevők” preferálásáról, a NÉKOSZ⁵ megnyeréséről hatalmi törekvéseihez, a rendőrségi MKP-szervezetek felosztatásáról stb. megfelelnek a valóságnak.

A harmadik vádpont a régi elvtársak ismert gyanakvéseiből merített: hogy ő hozta az illegális pártba a rendőrügynök Stoltét, később ajánlott más gyanús személyeket. Ezeket az elemeket az a fantasztikus ötlet fűzte össze, hogy miután 1932-ben „beszervezték”, a magyar rendőrség megbízásából fejtett ki a spanyol polgárháborúban „trockista⁶ tevékenységet”, majd épített be itthon a pártba más ügynököket, s a Horthy-rendőrség adta át az amerikaiaknak és az UDBÁ⁷-nak.

Kérdések és feladatok

1. Melyik volt az a három vádpont, amellyel az ÁVH próbálkozott Rajkkal szemben?
2. Nézzétek meg a per eseménytörténetében, hogy melyik időszakban próbálták ezeket a szempontokat érvényesíteni a vád kiagyaloí!
3. Olvassátok el Rajk életrajzi vázlatát, és vizsgáljátok meg, hogy életének mely mozzanatai indokolhatták az említett vádak megjelenését!
4. Milyen módon kapcsolták össze a különböző ötleteket?

A kortárs Faludy György a következő módon kommentálja az itt körvonalazott vádakot: „Néhány nappal korábban kiadták Rajk László és bűntársai elleni vádiratot. (...) A vádirat szerint Rajk olyan bűnöket vallott be, amelyeket a volt belügyminiszter nem követhetett el. Rajk nem volt rendőrspicli Horthy idején, mert mindaz a kevés, amit tudtam róla, ilyesmit teljesen lehetetlenné tett. Rajkot nem a budapesti rendőrség küldte Spanyolországba, hogy ott a köztársasági frontot bomlassza, minthogy a pesti rendőrségnek ilyen ambíciói nem voltak, hanem ellenkezőleg mint kommunista ment el, hogy a köztársasági fronton pártját szolgálja. Rajk nem kívánta, ahogy vallotta, a magyar népi demokráciát megdönteni, minthogy annak idején annak belügyminisztere volt, és ha, feltéve, ám nem megengetve, mégis ez lett volna a szándéka, az örültek házába kell csukatni.” Faludy György: *Pokolbéli víg napjaim*, Szabad Világ Kiadó Kft., 1989. 232. o.

5. Mi a véleményetek a vád koncepciójának alakulásáról?
6. A koncepciók peres általános jellemzői közül melyek mutatkoznak meg itt?

4 Szűcs Ernő, Péter Gábor helyettese

5 *Népi Kollégiumok Országos Szervezete* Az 1947/48-as tanévben már 160 népi kollégium működött, mintegy nyolcezer fiatal számára teremtve meg a tanulás feltételeit. 1949-ben önfelosztatásra ítélik. Az ítélet egyik indoka a Rajkkal való kapcsolat.

6 Lev Trockij cselekvő részese volt a totális államba torkolló szovjet rendszer megszületésének, később ő lett Sztálin és a sztálini pártbürokrácia egyik legkeményebb kritikusa. Nem véletlen, hogy ő volt Sztálin szemében az első számú közellenség. A trockizmus vádja azonos volt a „nép ellensége” váddal.

7 Jugoszláv államvédelmi hivatal TITO idejében

7/6C A KONCEPCIÓ FORMÁLÓDÁSA

Rákosi és a szovjet államvédelmi hatóság közös vádirata

Július közepén megérkezett Moszkvából Brankov, akit elég nehéz volt rávenni szerepe vállalására, de végül megtört. Ő a per központi alakja, harmadrendű vádlott lett. A tárgyaláson Brankov és Ognjenovics képviselte a „titóista kémeket”, akik átveszik a régi „rendőrügynököket” és „trockistákat”.

Júliusban keletkezett a koncepció új és teljesen légből kapott fejezete: a katonai puccs, mellyel Tito Rajkék révén elszakítja Magyarországot a szocialista tábortól. A végleges koncepció Rákosi és Belkin közös szellemi terméke volt.

Belkin Rákosival vitatta meg a per koncepcióját, amelynek középpontjába a jugoszláv vezetők „leleplezése” került.

Elkészült a vádirat, melyet Péter Gábor szerint maga Rákosi állított össze és hagyatott jóvá *Sztálinnal* augusztusban, sőt azt kérdezte Péter Gábortól „önelégült mosollyal” – „Ugye, örülne az ügyész, ha ilyen vádiratot tudna írni?”

Rákosi „továbbfejlesztette” Belkint, aki ezt több esetben kifogásolta is.

Ilyen eset volt Rajk és Rankovics⁸ paksi találkozója. Az ötlet még Belkinék érkezése előtt született, június 15-e körül. Alapja, hogy Rankovics tényleg hosszan tárgyalt Rajkkal kettesben – Tito 1947. decemberi pesti látogatásakor, a vonaton. Rankovicsnak valóban rokonszenves volt Rajk, érdeklődött iránta, a Tájékoztató Iroda határozata után Mrázovics követ utasítást kapott, hogy beszéljen Rajkkal, aki azonban óvakodott ilyen külön kapcsolat létesítésétől akkor már. Ha találkozni akart vele, találkoztak is, mondta Rákosi, majd valahogy Rákosi és Szűcs között kipattant egy szikra: Mrázovics csak közvetített, Rankovics találkozott Rajkkal. A paksi találkozón az ÁVH felső köreiből is mulattak. Péter Gábornak állítólag szavajárása lett, ha a valóságtól feltűnően elrugaszkodott vallomást tettek eléje – ez már megint valami Paks? Belkin a fejét csóválta, de Rákosi ragaszkodott a fantasztikus randevúhoz.

Faludy György, aki ebben az időben a Népszava szerkesztőségében dolgozott a következőket írta a vád képtelen állításáról: „... lehetetlen, hogy Rajk, még mint belügyminiszter egy esztendővel ezelőtt a paksi országút 116-os kilométerkövénel találkozott volna titkon Rankovics jugoszláv belügyminiszterrel, hogy közös akciójukat – a magyar népi demokrácia fegyveres megdöntését – megbeszéljék. Egy parasztgazda barátom lakott a 116-os kilométerkő közelében, akit már többször meglátogattam, és hosszan sétáltam vele a környéken, de csőszkunyhót nem láttam. (...) A vádiratot primitív, megvetendően szegényes fantázia termékének tekintettem, nehezen tudtam elképzelni, hogyan tudott titkon találkozni a csőszkunyhóban Jugoszlávia belügyminiszterével. Azt sem tudtam elhinni, hogy jött át Rankovics a legalább húsz ezer katona őrizte magyar határon, amelyet már egy esztendeje hermetikusan lezártak? És ha mégis sikerült titkon találkozniuk, úgy Rajk miért vallotta be ezt? Vajon azért-e, hogy minden bizonnal felakasszák? (...) És ha igaz, amit a Szabad Nép állít, hogy Rákosi Mátyás leplezte le az összeesküvést álmatlan éjszakáin, mint jön ez a csőszkunyhóhoz? Ha az államvédelmi hatóság tudott Rajk és Rankovics találkozásáról, mi szükség Rákosi éberségére? Ha pedig nem tudott, hogyan eszelte ki mindezt Rákosi éjszaka? Látomása volt?” (232–233. o.)

Kérdések és feladatok

1. Milyen külpolitikai esemény tette időszerűvé a „titoista ügynök” koncepciót?
2. A per eseménytörténetben melyik időszakra esik ennek a koncepciónak a megjelenése?
3. A film mely részletével hozható összefüggésbe Rákosi látomása a paksi csőszkunyhóban való találkozásról?
4. Vajon miért nem zavarja a vádirat létrehozóit a vád nyilvánvaló hiteltelensége?
5. A koncepció perke mely jellemzői jelennek meg a pernek ebben a szakaszában?

8 A jugoszláv belügyminiszter

7/7A VAJON MIÉRT VÁLLALTA RAJK A VÁDLOTT SZEREPÉT?

Alternatív gondolatok

1.

Korábban hamis, de lehetséges vádakkal viaskodtak. Rajk nem volt rendőrügynök, de voltak rendőrügynökök, Szász nem volt angol vagy Szalai jugoszláv ügynök de voltak ilyenek – kis számban bár – a vádlottak között is. Tehát azt kellett bizonyítani, hogy ők nem azok. Abban a politikai krimiben, ami a per színpadán lejátszódott, mesés elemek szerepeltek. Senki sem akarta megölni Rákosit, Farkast és Gerőt, senki sem találkozott a paksi csőszkunyhóban a jugoszláv belügyminiszterrel, senki sem tervezhetett katonai puccsot a szovjet hadsereg jelenlétében. Ráadásul az előkészítés második szakaszában maguk a kihallgatók közölték mosolyogva: persze, hogy hamis vádak, persze, hogy színjáték. A per célját minden vádlott megérthette: annak érzékeltetése, hogy Jugoszlávia áttált az imperializmus oldalára és a nemzetközi feszültség fokozódik. (Szász Béla)

2.

A tárgyalás előtt a vádlottaknak és tanúknak megígérték, hogy az ítélet „formális” lesz. Elhitték? Rajk már a június 7-i kihallgatáson világosan megmondta, tudja, hogy mi vár rá. Szőnyi, Pálffy, Justus és még számosan rögtön megértették, miről van szó. Voltak akik elhitték – mert akarták: a vádlottak közül Szalai András, a tanúk közül *Bokor Lajos* volt rendőrkapitány (Rajk 1932-es „beszervezője”, sógora). Mikor Bokor megértette, hogy tényleg börtönben tartják, öngyilkos lett.

3.

Rajk cellatársa szerint: augusztus 9-e körül „azért tettek melléje, nehogy öngyilkos legyen”, „Rajk úgy a tárgyalás előtt, mint a tárgyalás alatt nyugodt volt. A tárgyalás alatt abban a tudatban volt, hogy nem végzik ki. Az ügyészi kihallgatás után azt mondta, hogy biztos kivégzik.” Cellatársa Rajk véleményét kérte: ha bevallja, hogy munkahelyén szabotált, a gyárban senki sem hiszi el és az egész per hitelét veszti előttük. „Rajk erre azt mondta, miért ne hinnék el, ha a párt azt mondja, úgy minden kommunista el fogja hinni.”

4.

Mivel magyarázzátok ezt a folyékony önmocskolást, ezt a jezsuita önmarcangolást? – (...) Hiszen még a rablógyilkos is enyhíteni igyekszik a tettét.

A rablógyilkos igen, csak hogy ezek marxisták (...). Ergo ismerik annyira a párttörténetet, hogy tudják: most ők a soron lévő fejezet, azt a leckét fújni kell, amint írva vagyon, hiba nélkül, egy szuszra, akár a katekizmust, természetesen az adott nemzetközi helyzetre alkalmazva...

És azért végeztetik ki magukat, mert benne van a párttörténetben?

Én csak úgy bírom elképzelni, hogy meggyőzték őket: ez az egyetlen szolgálat, talán az utolsó, amit még tehetnek, a maguk példáján bemutatni, hová vezethet a szakadárság... Pszichológiailag persze elég bonyolult ügy, de a döntő érv mégiscsak ez lehetett; mi mással tudták volna rávenni őket? (Karinthy Ferenc)

7/7B VAJON MIÉRT VÁLLALTA RAJK A VÁDLOTT SZEREPÉT?

Alternatív gondolatok

5.

Olyan embernél, mint Rajk volt, nem meglepő, hogy ekkor már a halált kívánta, nem kért kegyelmet, minden tettéért – a perből e tettek igazi mivolta természetesen nem derült ki – magára vállalta a felelősséget, és amennyire lehetett, mentette a többieket (...)

Rajk csak a párt szolgálatában tudott élni, csak ebben látta élete értelmét. Ha ez lehetetlenné vált számára, akkor csak a halál marad. (Károlyi Mihály)

6.

„RAJK: *Te talán élve maradsz, Pali. Szeretném, ha legalább egyvalaki tudná, mi igaz a vádpontokból s mi nem.*

ÉN: Csak azt mondd, ami igaz, így rövidebb lesz, hisz nincs sok időnk.

RAJK: *Nem igaz, hogy kém voltam, nem igaz, hogy összeesküdtem. Hogy nem voltam rendőrspicli, azt úgyis tudod...*

ÉN: Tehát mi az igazság?

RAJK: *Igaz, hogy bizonyos kérdésekben eltért a véleményem Rákosi Mátyás álláspontjától. Ezt soha nem titkoltam.*

ÉN: Miben?

RAJK: *A függetlenségi front kérdésében. Ennek komoly, az egész népet átfogó szervezetnek kellene lennie. Azonkívül a jugoszláv kérdésben is. Nem hiszem, hogy Tito áruló. Végzetesnek tartom azt, hogy szakadást idéznek elő a szocialista táborban...*

ÉN: Én se hiszem. Ez minden?

RAJK: *Nem. Igaz az is, hogy valóban össze akartam hívni a pártkongresszust, vagy legalábbis pártkonferenciát és ott kifejtani álláspontomat. Úgy gondoltam, hogy a párt legmagasabb fórumának kell döntenie ezekben a kérdésekben. És változtatni a párt legfelsőbb vezetésén. Azután valóban azzal fordultunk volna a Szovjetunióhoz, hogy felajánljuk a magyar párt szolgálatait a Jugoszláviával szemben felmerült nézeteltérések és félreértések feloszlására... Az a szörnyű, hogy e köré az igazság köré annyi hazugságot keverték...*

Itt ért véget a beszélgetésünk, én többet nem beszéltem Rajkkal. **Bizonyos vagyok, hogy őszintén ő sem beszélt többet senkivel a haláláig.** Amit rám bízott, ezennel átadom az utókornak." Rajk beszélgetése Justus Pállal közvetlenül a tárgyalás után

